

jest zatem uwzględnienie pełnej podmiotowości wiernych świeckich, do których przecież w ostatecznym rozrachunku kieruje się te programy i z których pomocą będą one realizowane (s. 381, 382).

Przedmiotem badań ks. Mieczysława Olszewskiego były programy duszpasterskie Episkopatu Polski, których treść powinna być przyjmowana przez poszczególne gremia duszpasterskie, a następnie wcielana w życie parafialne. Z pewnością bardzo interesujące i twórcze dla planowania i programowania duszpasterskiego na przyszłość w Polsce byłoby zweryfikowanie realizacji programów w duszpasterstwie parafialnym. Te badania nie wchodziły jednakże w zakres pracy. Szkoda także, że w ocenie formalnej programów nie podjęto problemu – do czego zachęcił rozdział pierwszy – koncepcji planowania i programowania duszpasterstwa parafialnego w Polsce, tym bardziej, że *de facto* żaden program nie podjął kwestii fundamentalnej w planowaniu duszpasterstwa, jaką jest całościowa i organiczna strategia budowania parafii odpowiadającej wizji Soboru Watykańskiego II. Dopiero bowiem na tej bazie można efektywnie wcielać w struktury parafialne sensowne programy duszpasterskie.

Ks. Bogdan Biela

Rastislav Adamko, *Kantylacje liturgiczne w mszale słowackim „Rímsky misál” z 1980 roku*, Levoča 2005, ss. 274, ISBN 80-89187-04-8.

Autor publikacji, ks. dr hab. Rastislav Adamko, jest kierownikiem Katedry Sztuki Muzycznej w Uniwersytecie Katolickim w Ružomberok, pracuje także w Instytucie Teologicznym Uniwersytetu Komeńskiego w Spiskiej Kapitule. Jego dotychczasowa działalność naukowa i publicystyczna skupiła się zasadniczo w nurcie monodii liturgicznej, począwszy od chorału gregoriańskiego, aż po współczesne formy muzyki sakralnej, a poddana niniejszej ocenie praca stanowiła podstawę habilitacji (Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski 2005). W następstwie zdobytych doświadczeń, poszerzenia wiedzy i doskonalenia warsztatu naukowego, zrodziła się u autora idea upowszechnienia melodii chorałowych w odnowionej liturgii. Jak pisze we wstępie, dodatkową motywacją do zainicjowania specjalistycznych badań stały się emocjonalne dyskusje w Kościele na Słowacji, wywołane warstwą muzyczną obowiązującego mszału. Opracowania melodyczne tej podstawowej księgi liturgicznej zostały poddane ostrej krytyce i wymagały koniecznych poprawek. Kompleksową rewizję niektórych śpiewów podjęto również przy redakcji nowego śpiewnika liturgicznego – *Liturgický spevník I* (Typis Polyglottis Vaticanis 1990).

Ks. Adamko w analizie badanych śpiewów posłużył się głównie metodą komparatystyczną, czyniąc odniesienia do oryginalnych wersji chorałowych, ale

także do wersji melodycznych, stosowanych w księgach liturgicznych krajów ościennych. Ponadto autor korzystał w szerszym zakresie z metody analitycznej, badając przy tym kwestie zarówno melodyczne, jak i tekstowe.

Omawiana praca dzieli się na pięć rozdziałów. Bardzo istotny rozdział I został zredagowany pod kątem przedstawienia ogólnych zasad adaptacji melodii gregoriańskich, przy czym autor podaje najpierw wstępne informacje o samej kantyllacji liturgicznej, historycznych podziałach i stosowanej terminologii. Szczególnie ważne są tu wiadomości z zakresu estetyki gregoriańskiej, opracowane głównie na podstawie literatury obcojęzycznej. Odrębna część badań (rozdział II) została poświęcona poszczególnym śpiewom w ich historycznym rozwoju i w kontekście zastosowania liturgicznego. Ukazano tu adaptacje łacińskich archetypów do tekstów w języku słowackim.

Kolejne rozdziały są ukierunkowane pod kątem szczegółowych analiz odpowiednich formuł melodycznych, takich jak: inicja i tenory (rozdział III), kadencje wewnętrzne, w tym głównie zwrot medianty (rozdział IV) oraz kadencje końcowe (rozdział V). Zakończenie ma charakter ogólnego podsumowania, w którym ks. Adamko dosyć jednoznacznie krytykuje adaptacje melodyczne zastosowane w badanym mszale słowackim, stawiając główny zarzut braku jednolitej koncepcji i określonych założeń adaptatorskich. Jest to krytyka śmiała, ale i twórcza, gdyż autor, wytykając dotychczasowe błędy, daje jednocześnie konkretne propozycje nowych, optymalnych rozwiązań i sugestii do właściwego przeprowadzania kolejnych adaptacji melodii gregoriańskich.

Z całej pracy przebija niezwykła troska o poprawność adaptacji śpiewów chorałowych w księgach liturgicznych używanych w Kościele na Słowacji. W tym duchu należy przyjąć cenne wskazania autora, dotyczące praktyki adaptacyjnej. Wiele z nich ma aktualne znaczenie również w posłudze liturgicznej Kościoła w Polsce, np. w śpiewie *Exsultet* (por. s. 48). Kluczowe wydaje się być stwierdzenie autora na temat sposobu adaptacji melodii chorałowych w językach narodowych. Ks. Adamko uważa, iż adaptacje te często „nie mogą i nie muszą być dokładną kopią oryginału”. Muzyk, podejmujący zadanie adaptacji melodii, powinien przede wszystkim „starać się zachować piękno melodii oryginalnej”, ale nie może się to odbywać kosztem naruszonej symbiozy między melodią i tekstem (s. 49).

Autor pracy nie waha się przed śmiałym, szczegółowym wskazaniem błędnych formuł, będących efektem stosowania niewłaściwych adaptacji w używanych dziś księgach liturgicznych, stawia też mocny postulat, aby słowackie rozwiązania w tym względzie poddać zdecydowanej korekcie. Twierdzi wręcz, iż w kantyllacjach liturgicznych, właśnie w mszale słowackim, występuje najwięcej trudnych kwestii związanych z akcentem melodycznym, gdyż przy sporządzonych tam adaptacjach w mniejszym stopniu uwzględniano strukturę tekstu, usiłując zachować jedynie niezmienioną melodię. Zdaniem autora, w innych księgach przekazów porównawczych z krajów sąsiednich takie potknięcia pojawiają się jedynie sporadycznie. Adaptatorzy słowaccy, np. przy śpiewie tonu ewangelijnego, uwzględnili

wyłącznie podział interpunkcyjny tekstu, pomijając przy tym inne, niemniej istotne kwestie estetyki śpiewów liturgicznych. Dalsze, słusznie formułowane uwagi krytyczne badacza dotyczą nieprawidłowego łączenia w adaptacji dwóch tonów (s. 188) albo pomijania układu akcentów w tekście (s. 194).

Za bardzo trafne i ważne należy uznać stwierdzenie autora, iż niekonsekwencją sposobu adaptacji jest traktowanie tej samej konstrukcji melodycznej zawsze w inny sposób. Ponadto zbyt skomplikowana postać adaptacji staje się zwykle powodem niewykonywania w ogóle danej melodii. W ten sposób nie przyjęła się na Słowacji adaptacja melodii zakończenia embolizmu.

Na szczególne podkreślenie zasługuje generalna, krytyczna uwaga badacza piszącego na temat braku współpracy między tłumaczami tekstu, a muzykami. To niezwykle ważne stwierdzenie pojawia się w pracy kilkakrotnie (s. 120, 152, 190). Ks. Adamko z dużym znanstwem przedmiotu czyni także istotne spostrzeżenia badawcze. Stwierdza np., iż prefacja w swej strukturze dwudzielnej przypomina budowę psalmu (s. 78); kantylacje modlitw Wielkiego Piątku są utrzymane w tym samym *modus* (s. 83); w śpiewie *Pater noster* mają zastosowanie formuły psalmodyczne (s. 86, 87).

Cennym atutem pracy jest konfrontacja różnych form adaptacji na podstawie porównań śpiewów zastosowanych w księgach liturgicznych Słowacji, Czech, Polski, Węgier, Litwy, Chorwacji i krajów Europy Zachodniej. Stąd też autor nie waha się przedstawić słusznych ocen krytycznych w odniesieniu do adaptacji melodii gregoriańskich w tych źródłach porównawczych. Ma rację np., gdy krytykuje opracowanie melodyczne aklamacji po przeistoczeniu w mszale polskim, wskazujące na brak jedności modalnej. Badacz zauważa także niekonsekwencję w embolizmie, polegającą na zastosowaniu melodycznego zwrotu fleksy, podczas gdy w tekście jest kropka (s. 148). Słuszne jest stwierdzenie autora, że w mszale polskim znajdujemy „nieuzasadnione zmiany polegające na dodawaniu lub usuwaniu initium”, niekonsekwencje w stosowaniu reintonacji (s. 113) oraz nieprawidłowości w strukturze melodii prefacji (s. 149, 151). Generalnie brakuje tonów kantylacji w lekcjonarzach, na przykład z badanych przez ks. Adamko słowackich ksiąg mszalnych żadna nie podaje tonów lekcyjnych czy ewangelijnych, podczas gdy wzorem nowego myślenia powinno być odniesienie do *Missale Romanum* z 2002 roku, gdzie ukazano wszystkie melodie kantylacji czytań mszalnych.

Autor pracy nie poprzestaje na krytyce, ale sam daje bardzo cenne wskazania i gotowe propozycje prawidłowych adaptacji, w czym niewątpliwie pomogło mu zdobyte doświadczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne. Istotna jest generalna końcowa uwaga, iż kantylacja ma zasadniczo odzwierciedlać i podkreślać strukturę tekstu wyznaczoną przez interpunkcję, ponadto w adaptowanej melodii nie należy, w sposób nieuzasadniony, rozbijać neumy, przesuwać akcentów melodycznych, czy zmieniać budowy formuł kadencyjnych.

Napisanie tak fachowej pracy muzykologicznej w języku polskim, przez autora narodowości słowackiej, musi budzić podziw i uznanie. Nie ulega wątpliwości,

że pewne błędy językowe – stylistyczne czy drukarskie, których autor się nie ustrzegł – są przede wszystkim wynikiem potknięć translacyjnych, czy też efektem przeoczeń. Pewne zastrzeżenia nasuwają się w kwestii operowania niektórymi określeniami czysto technicznymi. Przykładowo, w zagadnieniach dotyczących akcentuacji lepiej może byłoby używać w sposób konsekwentny bardziej poprawnego sformułowania „akcent wyrazowy”, aniżeli „akcent słowny”. Stwierdzenie o początku uroczystej formy pasji, który wg autora przypada na V wiek (por. s. 60), powinno się zweryfikować, gdyż znana jest wcześniejsza wypowiedź św. Augustyna (IV wiek), iż pasję należy *solemniter legere*, wskazująca na odrębny, uroczysty sposób proklamacji tej najdłuższej perykopy ewangelicznej w liturgii.

Mało przekonujące wydaje się być stwierdzenie w obronie kształtowania melodii w łacińskich śpiewach, zachowujących strukturę *tonus antiquus sollemnis*. Chodzi tu głównie o intonację, która pojawia się sporadycznie, gdyż czasem mogłaby – zdaniem autora – utrudniać „rozpoczęcie lub kontynuację melodii przez celebransa i wiernych” (s. 109). Czy w tej sytuacji faktycznie mamy do czynienia z niekonsekwencją w adaptacji, czy raczej zachodzi ona w samym oryginalnym wzorcu? Wydaje się, że właśnie adaptatorzy polscy i słowaccy okazali się, np. w formule błogosławieństwa, bardziej konsekwentni w zastosowaniu inicjum (s. 113). Jeżeli opieramy się na pewnej konsekwencji stosowania zwrotów melodycznych, to można mieć również wątpliwość, czy faktycznie podwójna formuła metrum w błogosławieństwie śpiewu łacińskiego jest słuszna (s. 144).

Wyszczególnione tu wątpliwości rodzą się z dostrzegania pewnych niekonsekwencji w samych wzorcach melodycznych przekazów łacińskich, które są może nawet uzasadnione historycznymi źródłami, ale podważają niezmiennność reguł. Taka sytuacja może też być usprawiedliwieniem dla niektórych rozwiązań autorów, dostosowujących śpiewy chorałowe do tekstów liturgicznych w językach ojczystych.

Należy się zgodzić z przekonaniem autora pracy, iż szczególnie ważny w adaptacji jest proces decyzyjny – pewne szczegółowe ustalenia w kształtowaniu śpiewów i ich konsekwentna realizacja, a już w sposób ewidentny, koniecznością jest współpraca osób przygotowujących przekłady tekstów z adaptatorami melodii. Tego, zdaniem ks. Adamko, zabrakło w realizacji edycji mszału słowackiego, zatytułowanego *Rímsky misál* (Typis Polyglottis Vaticanis 1980).

Dużym atutem recenzowanej pracy są bogate aneksy nutowe, przedstawiające wszystkie analizowane melodie z mszału słowackiego i śpiewnika liturgicznego w zestawieniu z melodiami wzorcowymi.

Dla liturgistów, muzykologów, a zwłaszcza adaptatorów melodii gregoriańskich, studium ks. Adamko jest pozycją bardzo cenną. Z wnikliwie przeprowadzonych analiz promieniuje niezwykła fascynacja badacza. Przekazane treści i normy postępowania, mocno umotywowane zasadami estetyki chorałowej i naświetlone przykładami nutowymi, mogą być dla wspomnianych autorów adaptacji źródłem decydujących wskazówek, czy wręcz instruktażem poprawności.

Pracę tę powinni obowiązkowo przestudiować autorzy adaptacji śpiewów chorałowych w planowanej edycji nowego mszału w języku polskim. Bardzo dobrze się stało, że ks. Adamko jest aktualnie zaangażowany w przygotowanie nowego słowackiego śpiewnika liturgicznego, kierowane przez Słowacką Akademię Nauk w Bratysławie. Jego zaangażowanie dobrze rokuje tej edycji.

Ks. Antoni Reginek

Cesare Bissoli, „*Va' e Annunzia*” (Mc 5,19). *Manuale di catechesi biblica* (seria: „Dizionari e Manuali”), ElleDiCi, Leumann (Torino) 2006, ss. 308. ISBN 88-01-03395-8.

Czterdziesta rocznica ogłoszenia konstytucji *Dei Verbum* (1965–2005) stała się okazją do opublikowania wielu cennych prac teologicznych, w tym praktycznego podręcznika katechezy biblijnej. Ojcowie Soboru sformułowali przecież szereg postulatów duszpasterskich, zawartych zwłaszcza w VI rozdziale tejże konstytucji. Wciąż świeżo brzmią wskazania, by udostępnić wiernym wyniki fachowych badań egzegetyczno-teologicznych, nowe przekłady ekumeniczne Biblii z języków oryginalnych, jak też nieodzowne pomoce i komentarze o charakterze kerygmatyczno-katechetycznym.

Takim praktycznym *itinerarium* może okazać się najnowszy podręcznik włoskiego profesora katechetyki z Papieskiego Uniwersytetu Salezjańskiego w Rzymie – Cesare Bissoli SDB. Autor urodził się w Bussolengo (Verona). Bardzo wczesnie odkrył swoje salezjańskie powołanie. W szkołach św. Jana Bosko otrzymał staranne wykształcenie filozoficzne i teologiczne. Uzyskał również licencjat z egzegezy biblijnej na Papieskim Instytucie Biblijnym. Od 1978 roku prowadził zajęcia z katechezy biblijnej na Papieskim Uniwersytecie Salezjańskim. W latach 80 i 90-tych był sekretarzem Międzynarodowej Komisji Katechetycznej i konsultantem watykańskiej Kongregacji ds. Duchowieństwa. Jest członkiem Europejskiej Ekipy Katechetycznej i Europejskiego Forum Nauczycieli Religii. Obecnie pełni też funkcję koordynatora włoskiego Apostolatu Biblijnego w Rzymie. Stale współpracuje z liczącymi się czasopismami, wśród których są m.in.: „Orientamenti Pedagogici”, „Dossier Catechista, Catechesi”, „L’Ora di Religijne”, „Note di Pastorale”. Jest autorem wielu publikacji biblijnych i pedagogiczno-katechetycznych¹, współredaktorem *Direktorium Ogólnego o Katechizacji* (1997).

¹ Por. *La Bibbia nella catechesi. Problemi e orientamenti*, Leumann (Torino) 1972; *Bibbia e educazione*, Roma 1981; *La Bibbia nella scuola*, Brescia 1982; *Guida alla lettura della Bibbia*, Leumann (Torino) 1985; *L’apostolato biblico in Italia oggi. Vademecum*, Leumann (Torino) 1996; *Giovani e Bibbia. Per una lettura esistenziale della Bibbia nei gruppi giovanili*, Leumann